

WIE KENT DIT ?

Fig. 9.

Door de heer C. v. d. Braber te Haarlem werd het hierbij afgebeelde voorwerp gevonden te Schalkwijk (Haarl. N.) in daar van elders aangevoerde aarde. Het is een loden schijfje van 4 cm diameter, met een ovaal gat erin. De voorzijde vertoont drie vissen (haringen?), de achterzijde is onversierd. Het gewicht bedraagt $\pm$ 58 gram. Diverse geraadpleegde deskundigen konden dit schijfje niet thuis brengen. Kan één onzer lezers ons misschien helpen met de oplossing van dit raadsel ?

H. J. C.

LITERATUURBESPREKING

J. de Kleyn: Volksaardewerk in Nederland (1600--1900). Zeist, W. de Haan n.v., 1965, f 24,50.

Waar men ook gaat graven, vrijwel steeds levert de eerste spadesteek de obligate Goudse pijpekop op en, in bijna evenveel gevallen, enkele fragmenten van het rood-bruine, veelal door een lichtgetinte engobe overdekte, loodglazuuraardewerk. De pijpekop komt soms in een verzameling terecht, aan het loodglazuuraardewerk echter is in 't algemeen een minder genadig (?) lot beschoren: Terzijde geworpen, wordt het opnieuw ondergespit. Dit gebrek aan belangstelling bij de onderzoeker is ongetwijfeld in niet geringe mate te wijten aan onbekendheid met het aardewerk. Men kan het niet „thuisbrengen”, er is niets over te vinden.

In deze situatie is, met het verschijnen van het in de aanhef vermelde boekwerk, thans verandering gekomen. De auteur geeft ruitelijk toe, dat ook zijn studie slechts een begin is; vaststaande feiten zijn schaars; de basis waarop gewerkt moest worden was smal (en is dit nog). De auteur stelt, dat het loodglazuuraardewerk (bij uitstek het alledaagse gebruiksaardewerk, vandaar de term „volksaardewerk”) als het ware „tussen de zetel van de kunsthistoricus enerzijds en de spade van de archeoloog aan de andere kant is komen te liggen”. Het loodglazuuraardewerk immers is zuiver functioneel, het is niet met enig artistiek oogmerk vervaardigd, het is geen kunstwerk. De auteur poneert deze stelling met enige nadruk; ik vraag mij af, of de door hem in het leven geroepen tegenstelling functioneel—artistiek niet kunstmatig is. Wat het archeologische aspect betreft: Men zal het

LITERATUURBESPREKING

Een Badorfer tuitpot uit de wierde van Sinksum (Gr.)
(overdruk Groninger Volksalmanak; I.P.P.-publicatie 90).

Drs. H. H. van Regteren Altena wijdt een interessante beschouwing aan genoemde pot, die in 1962 door het Gron. Museum werd verworven. Het min of meer eivormige voorwerp is ruim 30 cm hoog; het heeft een afgeronde bodem en is versierd met 7 dubbele rijen vierkantjes, door een rolstempel aangebracht. De korte, iets uitstaande hals met rand, is apart gedraaid en vertoont aan de bovenkant eveneens rolstempelornament. Tuit en (of) oor zijn afgebroken. De vette klei (vermoedelijk löss) is vrij hard gebakken, aan de buitenzijde oranje-bruin, van binnen roomwit. Behalve deze pot kennen wij uit ons land slechts één gaaf exemplaar, uit Jorwerd (Fries Museum). Beide potten zijn afkomstig uit Badorf (tussen Keulen en Bonn), waar zich in het laatst van de 8ste en de eerste helft van de 9e eeuw een belangrijk pottenbakkerscentrum bevond. De ronde bodem is typologisch van belang, als men weet hoe deze pot zich ontwikkeld heeft uit een Merovingische aardewerkgroep, waar de bodem steeds plat is afgesneden, nl. de tuitkannen met één oor. Ook deze hebben rolstempelversiering, hier met kwadraatpunten en driehoekjes. De tuit van deze vroegere kannen is klaverbladvormig toegeknepen, een duidelijke herinnering aan het Romeins. Doch de buikige vorm en het brede, bandvormige oor gaan al in de richting van het latere Badorfgoed. Naast het eivormige type werd in de eerste helft der 9e eeuw de reliefband-amfoor vervaardigd, waarvan de karakteristieke scherven een vrijwel gelijk verspreidingsgebied in N.W.-Europa hebben. In verband met het transport van olie en wijn, vinden wij de fragmenten van Badorfceramiek langs de handelsroutes, zoals de Rijn, b.v. in Domburg, Burg (Schouwen), Rijnsburg, Dorestad en overzee naar Normandië, Haithabu en Birka. Als harder gebakken opvolger geldt het aardewerk uit Pingsdorf (op slechts 800 m van Badorf), maar ook misbaksels van Badorfsaardewerk zijn aangetroffen. Een verspreidingskaart van vondsten in Nederland (de geschreven bronnen geven niet genoeg uitsluitel) is zeer gewenst!

H. J. C.

REACTIES VAN LEZERS

Naar aanleiding van het geheim van het loden schijfje met de drie vissen, afgebeeld in *Whm XV*, 3, pa. 81, bereikten ons twee suggesties. Mevrouw A. H. Hondius-Crone te Amsterdam, getroffen door het getal 3, wees ons op een art. van dr. M. Boas in *Amstelodamum* (okt. 1936), waar deze schrijft over drievoudige voorstellingen op gevelstenen, w.o. ook „de drie haringen” en „de drie vissen”. Mevrouw Hondius vraagt zich af, of het schijfje dienst kan hebben gedaan als een handelsmerk, b.v. bij een viswinkel, in één van deze huizen gevestigd. Het zou daar kunnen hebben gediend als gewicht, om het opwaaien van een over de vis uitgespreide doek tegen te gaan. Haar onderzoek van een genoemde gevelsteen en een deuromlijsting, heeft haar echter geen nadere bevestiging van haar veronderstelling kunnen geven. Ook naslaan van Alings (1943) en van Lennep en Ter Gouw (1868) bracht ons niet verder.

Een tweede reactie ontvingen wij van ir. F. de Fremery te Hilversum. Het schildje doet hem denken aan een gedenkpenning, zoals pelgrims die kregen bij een bezoek aan een heilige plaats. Deze zijn veelal van lood en over het algemeen van povere afwerking. Het gat zou dan gediend hebben, om het schijfje aan een koord of lint te kunnen dragen. De voorstelling van de drie vissen komt overeen met afbeeldingen van de Heilige Drievuldigheid.

Toen in de late Middeleeuwen personen-afbeelding verboden werd, greep men naar voorstellingen met drie dieren: leeuwen, hazen, herten. Dit werd echter na het concilie van Trente (1545—'63) niet langer toegestaan. In genoemd verband kunnen de drie vissen een zinvol symbool zijn. Indien deze veronderstelling juist is, zou men ons schildje kunnen dateren vóór het midden van de 16e eeuw.

Wij zijn mevrouw Hondius en de heer de Fremery dankbaar voor hunne reacties en hopen op meer!

H. J. C.

Inmiddels ontvingen wij nog een derde reactie van de heer Adriaan van de Wetering te Rotterdam. In zijn vacantie bezocht hij Oud-Korinthe en het daar gevestigde museum, dat voornamelijk door Amerikaanse archeologen is opgericht. Het bevat een schat van oudheden, van duizenden jaren vóór Chr. tot $\pm$ de 6e eeuw na Chr.

Hier trof hij soortgelijke loden schildjes aan, met en zonder gat. De vermelding erbij luidde: „Bisschopszegels uit de 3e eeuw na Chr.” Ook de heer v. d. Wetering wijst in zijn schrijven nog op de belangrijke rol die de vis als Christussymbool (Ichthus) in de vroeg-Christelijke tijden heeft vervuld. Wij danken ook hem voor zijn schrijven, dat de zaak nog ingewikkelder maakt, maar ongetwijfeld ook boeiend! Nog verzuimden wij te vertellen, dat de foto van het loden schijfje ons werd gezonden door de heer Corneille F. Janssen, directeur afd. Monumentenzorg, Openbare Werken te Haarlem.

H. J. C.

Dat „Westerheem” ook buiten onze grenzen wordt gelezen en gewaardeerd stemt gelukkig. Daarom neemt de redactie met genoegen het volgende schrijven van de heer Prof. dr. J. Breuer te Woluwe-Brussel vrijwel in extenso over.

„Ik lees altijd met genoegen de berichten over oude archaeologische vondsten, zoals U nog pas in Westerheem hebt vermeld. Misschien zult U ook aardig vinden als ik een kleine bijdrage breng. Voor enkele dagen heb ik de volgende regeltjes gevonden:

En 1647 on découvrit à Nimègue, un tombeau où se trouve entr' autres meubles un miroir d'acier ou de fer pur, de forme orbiculaire, dont le diamètre étoit de cinq pouces romains: le revers étoit concave et couvert de feuilles d'argent, avec quelques ornemens”. Encyclopédie méthodique (door Diderot en d'Alembert) afd. Arts et Métiers mécaniques, art: Miroitier, t. V, 1788, p. 111.

Het spreekt vanzelf dat deze beschrijving op een oudere bron berust, maar welke? ...”

Zodoende wordt ons door een Belgisch archaeoloog middels een Frans citaat een vraag gesteld over een vermoedelijk Romeinse handspiegel!

(Vert.: In 1647 ontdekte men te Nijmegen een graf met o.a. voorwerpen een spiegel van staal (!) of zuiver ijzer, rond van vorm, waarvan de middellijn vijf romeinse duimen bedroeg: de achterzijde was hol en bedekt met zilveren blaadjes en met enkele versieringen.)